

ROZHĽADY

K NIEKTORÝM TEORETICKÝM OTÁZKAM KULTÚRNEJ REVOLÚCIE

V súčasnom období sa stále častejšie stretávame s pojmom kultúrnej revolúcie, s rozborom niektorých jej úloh, s hodnotením jej doterajších výsledkov, s jej úspechmi a s kritickým rozborom jej určitých nedostatkov. Je však súčasne pravda, že doteraz v celej našej filozofickej, historickej a aj teoretickej politickej literatúre nemáme prakticky žiadne ucelené dielo alebo štúdiu, ktorá by sa hlbšie zaoberala problémom kultúrnej revolúcie vcelku. Chýba nám hlbšia charakteristika obsahu kultúrnej revolúcie a v súvislosti s tým vymedzenie pojmu kultúrnej revolúcie v celom procese socialistickej výstavby a v tej súvislosti aj zdôvodnenie jej nevyhnutnosti, vymedzenie jej vzťahu k industrializácii, ku kolektivizácii, k riešeniu národnostnej otázky a k niektorým ďalším páľčivým problémom a úloham našej dnešnej spoločnosti. Ak chceme takéto otázky riešiť, treba aj načrieť do otázok predpokladov a podmienok kultúrnej revolúcie, riešiť, či kultúrna revolúcia má aj svoje špecifické zákonitosti, a ak ich má, aké sú tieto zákonitosti. Doteraz je len veľmi nedostatočne preskúmaná a prepracovaná otázka, čo je vôbec kritérium pre určenie stupňa vývinu kultúrnej revolúcie.

Stojí tu aj celý rad ďalších všeohecných teoretických problémov, no s nie menšou vážnosťou treba riešiť aj všetky jednotlivé konkrétne otázky kultúrnej revolúcie, ako je predovšetkým problém úloh a postavenia inteligencie v súčasnom období socialistickej výstavby, problémy spojené so zložitým procesom vytvárania socialistickej inteligencie, predovšetkým otázky politiky, ktorá sa robí voči inteligencii, a postoj inteligencie k tejto politike. Ďalšou takouto veľmi závažnou otázkou kultúrnej revolúcie sú problémy, ktoré súvisia s otázkami politického a ideového riadenia kultúry, vedy a školstva stranou a štátom.

Len z veľmi neúplneho taxatívneho výpočtu otázok je už zrejmé, že ide o otázky doteraz riešené prevažne iba v súvislosti s praktickými politickými alebo umeleckými problémami, že však celá teoretická práca v oblasti týchto problémov neprišla okrem niekoľkých príležitostných článkov a statí u nás prakticky nič. Nekladím si za úlohu riešiť príčiny takéhoto stavu, prečo to tak bolo, ale úlohu začať riešiť aspoň niektoré z týchto nadhodených otázok. Rozsiahlosť tejto problematiky, ako aj jej novosť nedovoľujú riešiť ihneď všetko, chcem sa zaoberať tými otázkami, ktorých zrelosť dovoľuje nastoliť začiatok ich riešenia. Okrem otázok, ktorými sa zaoberám v tejto stati, bude potrebné prísť v ďalšom období k riešeniu ďalších

otázok, o ktorých sa v tomto krátkom úvode hovorí, prípadne k riešeniu ďalších otázok, ktoré pred nás proces kultúrnej revolúcie začína stavať a ešte aj postaví. Pochopiteľne, že riešenie týchto otázok v plnej miere závisí od vyriešenia najvšeobecnejších spoločenských otázok a jeho správneho uplatnenia v praxi.

1. Ciele kultúrnej revolúcie, jej obsah a pojem

Otázka presného vymedzenia obsahu a pojmu kultúrnej revolúcie nebola doteraz v našej teoretickej literatúre spracovaná. Pokiaľ sa táto otázka vôbec riešila, máme možnosť nájsť výsledky jej riešenia v sovietskej literatúre. Stanovisko v tejto otázke treba preto oprieť o doterajšie riešenia, o výsledky týchto záverov v sovietskej literatúre, v určitých otázkach, ako to ani inakšie v teoretickej literatúre často nemôže ísť, treba aj polemizovať s niektorými závermi. Vopred upozorňujem, že nechcem výklad otázky založiť iba na rozbere doterajších formulácií obsahu a pojmu kultúrnej revolúcie, no práve tak výklad otázky nemožno riešiť bez rozboru toho, čo sa doteraz vyslovilo.

V. I. Lenin veľmi často hovoril o otázkach úloh kultúrnej výstavby, o otázkach rastu kultúrnej úrovne a o ďalších problémoch, ktoré s týmito otázkami súvisia. No priama zmienka o kultúrnej revolúcii sa v Leninovom diele vyskytuje v podstate iba na jednom mieste, a to v jeho stati *O družstevníctve*. Lenin v tejto súvislosti píše:

„Máme pred sebou dve hlavné úlohy, úlohy epochálne. Je to úloha prebudovať náš aparát, ktorý sme úplne prevzali z predchádzajúcej epochy a ktorý vôbec za nič nestojí; za päť rokov boja sme ho nestačili vážne pretvoriť a ani sme nemohli stačiť. Druhou našou úlohou je kultúrna práca medzi roľníkmi. A táto kultúrna práca medzi roľníkmi chce ako hospodársky cieľ dosiahnuť práve združstevnenie. Keby sme mali úplné združstevnenie, stáli by sme už obidvoma nohami na pôde socializmu. Ale táto podmienka úplného združstevnenia predpokladá takú kultúrnu úroveň roľníkov (práve roľníkov ako obrovskej masy), že toto úplné združstevnenie nie je možné bez celej kultúrnej revolúcie.

Naši odporcovia nám neraz vyčítali, že sa púšťame do nerozmysleného zavádzania socializmu v krajine nedostatočne kultúrnej. Ale zmýlili sa, lebo sme nezačali z toho konca, ako sa podľa teórie (všelijakých pedantov) predpokladalo, ale politický i sociálny prevrat bol u nás predchodcom kultúrneho prevratu, kultúrnej revolúcie, pred ktorou teraz predsa len stojíme.

Nám teraz stačí táto kultúrna revolúcia na to, aby sme boli úplne socialistickou krajinou, ale táto kultúrna revolúcia nám robí neuveriteľné ťažkosti aj rýdzo kultúrneho rázu (lebo sme analfabeti) aj materiálneho rázu, (lebo na to, aby sme boli kultúrni, potrebujeme určitú materiálnu základňu)“ (V. I. L e n i n, *Spisy* 33, 417—418, slovenské vyd.).

V. I. Lenin vyčúuje v tejto stati jednak úlohu uskutočnenia kultúrnej revolúcie, jednak ukazuje, ako súvisia politické a sociálne úlohy s úlohami kultúrnymi, s úlohami kultúrnej revolúcie, a aké sú hlavné, špecificky ruské ťažkosti pri uskutočňovaní procesu kultúrnej revolúcie.

Je vcelku pochopiteľné, že Lenin rieši túto otázku v svojej stati *O družstevníctve* iba z týchto hľadísk, lebo uvedená stať sa zaoberala inými otázkami, kým otázkou kultúrnej revolúcie sa zaoberala v súvislosti s otázkami rozoberanými v jeho článku. Ak chceme teda hľadať u Lenina odpoveď na ďalšie otázky kultúrnej poli-

tiky, treba ju hľadať aj v iných prácach, ktoré hoci o kultúrnej revolúcii ako o súčasťke procesu socialistického budovania priamo nehovoria (mám na mysli použitie pojmu „kultúrna revolúcia“), obsahujú riešenie niektorých základných úloh kultúrnej revolúcie.

U Lenina nenachádzame priamo, v hotovej forme rozbor takých otázok, ako je napr. podanie všestranného rozboru obsahu a pojmu kultúrnej revolúcie a jej hlavných zákonitostí. No celé Leninovo dielo, najmä potom z porevolučného obdobia, obsahuje v konkrétnych súvislostiach rozsiahle bohatstvo myšlienok a náčrtov úloh, ktorých uskutočnenie je v podstate obsahom procesu kultúrnej revolúcie. Zrejme iba jeho smrť mu zabránila v ďalšom teoretickom spracovaní tejto otázky.

V ďalšom vývine po Leninovej smrti nachádzame stále častejšie zmienky a aj rozboru toho, čo je kultúrna revolúcia. Nekladím si v tejto stati za úlohu rozobrať históriu otázky kultúrnej revolúcie, ako sa vyvíjala v prácach jednotlivých teoretikov, ale chcem ukázať, k akému stavu tento vývin dospel, ako treba hodnotiť niektoré súčasné názory na otázku a ako možno kultúrnu revolúciu charakterizovať, t. j. čo je jej obsah, ako vymedziť pojem kultúrnej revolúcie.

Jednu z takýchto charakteristík obsahu kultúrnej revolúcie podáva M. Kim v svojej knihe *Komunistická strana — organizátor kultúrnej revolúcie v SSSR (Komunističeskaja partija — organizator kulturnoj revoluciji v SSSR, rusky, 1955)*. M. Kim píše:

„V čom spočíva podstata a obsah kultúrnej revolúcie? Čo značí kultúrna revolúcia?

Podstata (alebo jadro, v ruštine „suť“, pozn. autora článku) kultúrnej revolúcie spočíva v duchovnom prerode ľudí na základe marxistického svetonázoru, proletárskej ideológie, v masovom a prudkom zvýšení kultúrnej úrovne ľudu, v obohatení jeho duchovného života.

Takýto proces duchovného prerodu spoločnosti je nemysliteľný bez likvidácie buržoáznej kultúry, reakčnej, buržoáznej ideológie. Na druhej strane predpokladá osvojenie si všetkých pozitívnych výdobytkov kultúry, ktoré boli vytvorené v priebehu spoločenského vývinu, a ďalší rozvoj kultúry. Konečne kultúrna revolúcia vedie k riešeniu trojvej úlohy: k likvidácii reakčnej buržoáznej kultúry, k ovládnutiu všetkých výdobytkov starej kultúry a k ďalšiemu zdokonaľovaniu kultúry na základe komunistickej ideológie“ (M. Kim, *Komunističeskaja partija — organizator kulturnoj revoluciji v SSSR, 12, rusky*).

Je nesporné, že táto charakteristika ukazuje mnohé významné črty, ktoré vystihujú mnohé z podstaty a obsahu kultúrnej revolúcie. Správne sa tu ukazuje, že ide o duchovný prerod ľudí na základe proletárskej ideológie. Pochopiteľne, že takáto charakteristika nemôže obsahovať a vystihovať všetky črty kultúrnej revolúcie, ale musí obsahovať všetko to, čo je nezbytné k charakteristike kultúrnej revolúcie. No Kimova charakteristika nevystihuje všetky črty kultúrnej revolúcie, ale len niektoré z nich. A to takým spôsobom, že niektoré podstatné otázky obchádza.

Zrejme nedostatkom nielen citovanej charakteristiky podstaty a obsahu kultúrnej revolúcie, čo autor v ďalšej časti celej svojej knihy ďalej rozvádza, ale aj menovanej knihy je skutočnosť, že sa nedostatočne od seba odlišuje to, čo je charakteristické pre proces kultúrnej revolúcie ako všeobecne uskutočňovaný proces vo všetkých krajinách, ktoré prechádzajú obdobím vývinu a budovania socialistickej spoločnosti, a to, čo je špecifické pre proces kultúrnej revolúcie v Sovietskom sväze. Táto neodlišenosť špecifických črt charakteru procesu kultúrnej revolúcie v Sovietskom sväze od všeobecnej charakteristiky prináša so sebou pochopiteľne ťažkosti

a určité nedostatky. Doteraz sa v teoretickej literatúre nezdôvodnila všeobecná platnosť uskutočnenia procesu kultúrnej revolúcie v rámci socialistickej výstavby. Touto otázkou sa budeme ešte zaoberať čiastočne v ďalšej časti tohto článku.

Ak povieme, že podstata kultúrnej revolúcie spočíva v masovom a prudkom zvýšení kultúrnej úrovne ľudu atď., je potrebné si položiť otázku, čo je vnútorným obsahom duchovného prerodu ľudí, o aké hromadné a prudké zvýšenie kultúrnej úrovne ľudu ide, v čom sa má obohatiť duchovný život ľudí. Pri takto položených otázkach začína byť zrejmé, že formulácia z Kimovej knihy je nedostačujúca a neúplná. Veď je predsa značný rozdiel v kultúrnej úrovni ľudu rôznych krajín, ktoré teraz budujú socializmus, a bude aj veľký rozdiel medzi krajinami, ktoré ešte nastúpili socialistickú cestu.

Vo všetkých krajinách bude iste nezbytné, aby prešli procesom svojej vlastnej kultúrnej revolúcie. Bude potrebné prejsť procesom, v ktorom si ľudia budú osvojovať marxistický svetový názor. No práve stanovenie tohto obsahu duchovného prerodu ľudí, stanovenie, o aký stupeň zvýšenia kultúrnej úrovne ľudu ide, je to, čo citovanej charakteristike chýba. Ide o naprosté, dokonalé osvojenie marxistického názoru alebo len o osvojenie niektorých jeho základných princípov, stačí osvojenie marxistického názoru väčšinou ľudí alebo treba, aby si ho osvojili všetci obyvatelia tej krajiny, ktorá buduje socializmus? Táto nepresnosť v charakteristike by mohla vyvolať veľké nejasnosti tam, kde by bolo treba posúdiť, či proces kultúrnej revolúcie je dokončený, či dosiahol iba určitý stupeň. Preto Kimova charakteristika nie je úplná.

Nie je dostatočne presné konštatovanie, že „takýto proces duchovného prerodu ľudí je nemysliteľný bez likvidácie buržoáznej kultúry“. Presnejšie by bolo formulované, keby autor napísal, že tento proces je nemysliteľný bez likvidácie buržoázneho obsahu kultúry alebo bez likvidácie tej časti kultúry, ktorá slúži buržoáznym záujmom. Pojem buržoáznej kultúry, použitý v takejto súvislosti, mohol by viesť k nesprávnemu názoru, že všetko, čo bolo vytvorené v čase buržoáznej spoločnosti, treba likvidovať, čo, pravda, nemôže byť správne stanovisko.

Vcelku uvedená formulácia charakteristiky kultúrnej revolúcie málo zachycuje a vyjadruje všestrannú mnohotvárnosť a nesmiernu zložitosť kultúrnej revolúcie, jej vnútornú protirečivosť, spočívajúcu predovšetkým v tom, že základný protiklad medzi buržoáznou a socialisticou ideológiou nemožno viesť ako čiaru iba medzi dvoma skupinami ľudí, ale ako čiaru, ktorá ide väčšinou vo vnútri vedomia človeka. To prináša jednu z najväčších prekážok uskutočnenia všetkých cieľov kultúrnej revolúcie, to vyvoláva skutočnosť, že potom proces kultúrnej revolúcie je pri prechode k socialistickej spoločnosti vlastne najdlhším procesom, ktorým musí prejsť celá socialistická revolúcia, aby mohla byť dovŕšená, t. j. aby ukončila porážku kapitalistickej spoločnosti na všetkých frontoch.

Postavme teraz vedľa formulácie Kimovej, ktorú koniec koncov autor rozvádza v celej svojej knihe, inú charakteristiku, ktorú nám dáva *Filozofický slovník*. Obidve formulácie sa v určitom smere zhodujú, v určitom smere dopĺňujú, v niečom aj rozchádzajú. Najskôr však odcitujem príslušnú pasáž a až potom bude možné pristúpiť k rozboru:

„Kultúrna revolúcia — súčasť socialistickej revolúcie, ktorá znamená úplný prevrat, celé obdobie kultúrneho vývinu všetkého ľudu a ktorej cieľom je vytvoriť novú, socialistickú kultúru. Hlavné úlohy kultúrnej revolúcie sú: aby si pracujúce masy osvojili kultúrne dedičstvo minulosti, socialistická organizácia školstva a osvety, výchova kádrov socialistickej inteligencie a komunistická výchova pracujúcich. Kul-

túrna revolúcia vzniká po nastolení politickej moci robotníckej triedy, ktorá vytvára všetky nevyhnutelné podmienky pre zásadné zmeny v kultúrnom vývine spoločnosti. Svojráznosť kultúrnej revolúcie uskutočnenej v SSSR spočíva v tom, že sa uskutočňovala postupne, zhora, z iniciatívy a pod vedením komunistickej strany a štátnej moci, za aktívnej pomoci miliónových mas robotníckej triedy, koľchozného roľníctva a inteligencie, ktoré bojovali za prekonanie kultúrnej zaostalosti krajiny, za víťazstvo socializmu.“ (*Filozofický slovník* za redakcie M. Rozental a P. Judina, 217, slovensky, 1956.)

V ďalšej časti charakteristiky sa potom rozoberá otázka konkrétnych problémov kultúrnej revolúcie v SSSR, jej úspechov a výsledkov.

V charakteristike, ktorú nám dáva *Filozofický slovník*, zrejme vidieť úsilie o presné vyjadrovanie, odlišuje sa tu cieľ kultúrnej revolúcie, hlavné úlohy kultúrnej revolúcie, ukazuje sa tu, kedy prebiehala kultúrna revolúcia, podávajú sa tu niektoré špecifickosti procesu kultúrnej revolúcie. Niektoré z týchto črt sa uvádzajú aj v práci M. Kima v iných súvislostiach na iných miestach jeho knihy. Predsa však je akosi nepochopiteľné, prečo sa takýmto spôsobom odlišujú od seba úlohy kultúrnej revolúcie a cieľ kultúrnej revolúcie. Ak by sme prijali formuláciu, že cieľom kultúrnej revolúcie je iba vytvorenie novej socialistickej kultúry, potom by aj tu vznikla otázka, čo je obsah socialistickej kultúry. Kultúrna revolúcia si však nemôže klásť za svoj cieľ iba vytvorenie novej socialistickej kultúry, ak by súčasne nebolo jej cieľom to, aby sa táto socialistická kultúra stala majetkom všetkých ľudí a neslúžila ľuďom na jeho všestranný rozvoj. To by bolo trochu samoúčelné chápanie zátky. Nemôže teda ísť iba o to, aby sa nová kultúra stala podstatnou časťou vedomia človeka, ale aby sa stala predovšetkým významným činiteľom v praktickej činnosti človeka, v jeho celom živote, slúžila na vytvorenie súdružských, priateľských vzťahov medzi ľuďmi, na odstránenie nesprávnych návykov a mravov, ktoré vytvárala stará spoločnosť.

Podobne pri formulácii úloh kultúrnej revolúcie v citovanej charakteristike *Filozofického slovníka* možno iste s jednotlivými úlohami súhlasiť, prípadne ich spresniť alebo doplniť ďalšími úlohami, ale aj tu akoby sa nám strácal niekedy celý zmysel úloh kultúrnej revolúcie: vytvorenie myšlienkových podmienok, vytvorenie takých zmien vo vedomí ľudí, aby celá spoločnosť, život všetkých ľudí boli v súlade s princípmi socialistickej spoločnosti, aby sa vytvorili podmienky pre vybudovanie komunistickej spoločnosti. Ide predsa o vytvorenie novej spoločnosti, o zdokonaľenie života ľudí, o to, aby človek mohol čo najplnšie žiť. K tomu má proces kultúrnej revolúcie pri výstavbe socializmu prispieť svojim významným podielom. Táto stránka veci sa v uvedenej formulácii akosi vynecháva, veci sa niekedy chápu samoúčelne, ako keby išlo o kultúru pre kultúru, iba o socialisticky organizovanú ľudovú osvetu a podobne, a nie o vytvorenie socialistickej spoločnosti, socialistického spôsobu života, o vytvorenie podmienok pre komunistickú spoločnosť. Veď predsa socialistická organizácia ľudovej osvetly môže byť prostriedkom, ale nie úlohou kultúrnej revolúcie. Hoci autori uvedenej formulácie vo *Filozofickom slovníku* iste takéto obsah na myslí nemali, ich záver k tomu vedie.

Bolo by možné aj skúmať, prečo k takémuto izolovanému chápaniu cieľov kultúrnej revolúcie došlo, no to nie je poslaním tohto článku. Čitateľ sa musí uspokojiť s tým, že berie do úvahy celkový stav teoretickej práce, aký sa v minulosti vytváral v celej oblasti spoločenských vied. V minulosti sa vyskytovali skôr živelne ako vedome vznikajúce tendencie podceňovania určitých oblastí kultúry v tom smere, že sa niektorým zložkám a súčasťam kultúry priznávala viac úloha epigóna ako tvorí-

teľa. Živelne, ale niekedy aj uvedomele vznikajúca reakcia na tento stav v diskusiách minulého roku smerovala k preceneniu úlohy a samostatnosti kultúry ako činiteľa od politických a triednych vzťahov úplne nezávislého.

Nie je jasné, prečo je v charakteristike kultúrnej revolúcie, ktorú nám podáva *Filozofický slovník*, oddelenie špecifickosti Sovietskeho sväzu v tom zmysle, ako keby špecifickosťou Sovietskeho sväzu bola okolnosť, že sa tu kultúrna revolúcia uskutočňovala z iniciatívy a pod vedením komunistickej strany a štátnej moci. Na tom predsa nie je nič špecificky platného iba pre pomery v Sovietskom sväze, je to v podstate platné všeobecne všade.

Je teda zrejmé, že aj citovaná charakteristika z *Filozofického slovníka* nespĺňa v celom rozsahu úlohu vyjadrenia obsahu procesu kultúrnej revolúcie.

Skôr ako pristúpime k vlastnej charakteristike procesu kultúrnej revolúcie, treba si všimnúť ešte jednu formuláciu charakteristiky kultúrnej revolúcie, ktorá je obsiahnutá vo *Veľkej sovietskej encyklopédii*. Tu sa píše:

„Kultúrna revolúcia v SSSR — skok od kultúrnej zaostalosti väčšiny obyvateľstva krajiny k všeobecne vysokej gramotnosti a vytvoreniu početnej novej, ľudovej, socialistickej inteligencie, pripravený výdobytками Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie; kultúrna revolúcia našla svoj výraz vo vytvorení nového vyššieho typu kultúry — v socialistickej kultúre.

Marxizmus — leninizmus pozerá na kultúrnu revolúciu ako na neoddeliteľnú súčasť socialistickej revolúcie, ako na celú oblasť v kultúrnom vývine národa, v priebehu ktorej sa uskutočňuje výchova členov spoločnosti v duchu idey komunizmu a dosahuje sa základný vzostup kultúrnej úrovne ľudu. V priebehu kultúrnej revolúcie si pracujúce masy kriticky osvojujú kultúru minulosti a obohacujú sa výdobytками novej, socialistickej kultúry. Svojráznosť kultúrnej revolúcie spočíva v tom, že sa uskutočňuje z iniciatívy a za vedenia socialistickeho štátu, usmerňovaného komunistickou stranou, za aktívnej podpory miliónových mas pracujúcich, budujúcich novú spoločnosť. Kultúrna revolúcia sa rozvíja postupne, na základe socialistickeho zriadenia, za ktorého je neustály kultúrny rast spoločnosti objektívnou zákonitosťou. Kultúrna revolúcia je nevyhnutná v každej krajine, ktorá vstúpila na cestu budovania socializmu.“ (*Boľšaja sovjetskaja encyklopedija*, zv. 24, 37.)

V ďalšej časti príslušného hesla sa rozoberajú výsledky kultúrnej revolúcie v SSSR.

Nesporne je tu oveľa správnejší prístup k veci. Vychádza sa z procesu kultúrnej revolúcie, ktorý bol v Sovietskom sväze, a z charakteristiky obsahu tohto procesu. Aj všeobecná charakteristika procesu kultúrnej revolúcie je tu vcelku trochu zrozumiteľnejšia. Ide o proces, v ktorom sa uskutočňuje výchova členov spoločnosti v duchu idey komunizmu. Hmlistejšia je opäť definícia, že sa „dosahuje základný vzostup kultúrnej úrovne ľudu“. Vzostup na akú úroveň, z akého stupňa? Alebo to má znamenať vzostup z úrovne toho alebo iného národa na úroveň iného národa? Čo keď sa už takýto stupeň dosiahol skôr? V tejto časti je citovaná charakteristika *Veľkej sovietskej encyklopédie* ešte značne neúplná a do istej miery zostáva na povrchu.

Podobne ako predošlé charakteristiky, aj formulácia, ktorá je vo *Veľkej sovietskej encyklopédii*, necháva otvorenú otázku vnútorných protirečení, ktorých výsledkom je proces kultúrnej revolúcie. Práve tak sa tu obchádza otázka, do akej miery sa dostane výsledok kultúrnej revolúcie do súladu s existujúcim stavom vývinu spoločnosti, či už za socializmu musí alebo len môže kultúrna úroveň ľudu zodpovedať jestvujúcim spoločenským vzťahom, v akom zmysle, v akom rozsahu, do akej

miery. Problém je totiž v tom, či je možné, aby aj po skončení procesu kultúrnej revolúcie existoval rozpor medzi základnými spoločenskými vzťahmi, triednymi vzťahmi, stavom výrobných vzťahov a výrobných síl na jednej strane a dosiahnutou kultúrnou úrovňou na strane druhej.

Som toho názoru, že vzhľadom na značne odlišný stav spoločenských a triednych vzťahov a stav výrobných síl a výrobných vzťahov v jednotlivých krajinách, vzhľadom na značné rozdiely v kultúrnej úrovni jednotlivých krajín a národov nemožno predpokladať, že obdobie dokončenia výstavby socializmu sa bude plne kryť vo všetkých smeroch s dokončením celého procesu kultúrnej revolúcie vcelku.

Táto otázka je dôležitá pre ujasnenie toho, či aj dvom etapám komunistickej spoločnosti, socializmu a komunizmu, zodpovedajú aj dve etapy kultúrnej revolúcie. Som toho názoru, že v procese kultúrnej revolúcie, pokiaľ by sme tu chceli vôbec hovoriť o obdobných etapách, nemožno viesť medzi nimi zreteľnú deliacu čiaru, a pokiaľ by sme ju chceli viesť, potom by bola značne relatívna. Pre každú krajinu, pre každý národ by bola špecifická.

Práve táto špecifickosť v jednotlivých krajinách kladie pred nás otázku, či je vôbec správne považovať proces kultúrnej revolúcie za skončený s ukončením socialistickej výstavby a či by nebolo správne považovať proces kultúrnej revolúcie za skončený až v období vytvorenia podmienok pre prechod k druhej fáze, ku komunizmu. O tejto otázke možno zatiaľ iba diskutovať, no jej riešenie zrejme ešte nie je aktuálne vzhľadom na to, že len v jednej krajine bola dokončená socialistickej výstavba a vytvárajú sa podmienky pre prechod ku komunizmu. Ťažko je preto zovšeobecňovať. Je ale nesporné, že porovnávanie procesu kultúrnej revolúcie v jednotlivých krajinách pred nás takúto otázku postaví.

Po niekoľkých týchto úvahách a vzájomných konfrontáciách doterajších formulácií charakteristík kultúrnej revolúcie pokúsím sa prejsť k odpovedi na otázku položenú v úvodnej časti tejto kapitoly, čo je obsah kultúrnej revolúcie, ako charakterizovať kultúrnu revolúciu.

Kultúrna revolúcia je súčasť socialistickej revolúcie, proces, ktorý prebieha po uchopení politickej moci proletariátom vo všetkých oblastiach kultúry a vo vedomí ľudí. Základný predpoklad tohto procesu sú politické, ekonomické a sociálne zmeny, ktoré rozhodujú o vytvorení socialistickej spoločnosti. Objektívnym zdrojom tohto procesu je existujúce protirečenie medzi vytváranými a vytvorenými socialistickými vzťahmi na jednej strane a buržoáznym obsahom kultúry, buržoáznym vplyvom vo vedomí ľudí a takou kultúrnou vyspelosťou ľudí, ktorá nedovoľuje výstavbu socializmu a najplnšie rozvinutie osobnosti, na strane druhej. Tento proces riadi komunistická strana a uskutočňuje ho celý systém diktatúry proletariátu ako jednu zo svojich základných úloh. Zložitosť tohto procesu a ťažkosti riadenia tohto procesu sú okrem uvedeného protirečenia ovplyvňované okolnosťou, že tento proces prebieha priamo vo vedomí človeka, proti uvedomele a aj neuvedomele existujúcim buržoáznym názorom, vplyvom a pozostatkom starej spoločnosti. Kľúčovým problémom kultúrnej revolúcie je vytvorenie a výchova socialistickej inteligencie. Hlavná ideologická zbraň v tomto procese je marxistický svetový názor, ktorý je súčasne aj základ pre metódu a návod jeho riadenia a obsah jeho ideových zmien. Cieľom tohto procesu je po prvé výchova ľudí v duchu komunistických ideí, aby ľudia mohli vytvoriť beztriednu spravodlivú komunistickú spoločnosť, po druhé vytvorenie socialistickej kultúry, po tretie dosiahnutie takej kultúrnej úrovne ľudu, aby sa tento mohol stať uvedomelým budovateľom komunizmu a najplnšie rozvinúť svoju osobnosť v záujme celej spoločnosti a vo svojom vlastnom záujme. Proces kultúrnej revolúcie

musí nevyhnutne prebehnúť v každej krajine, ktorá prechádza k socializmu a ku komunizmu, pričom je nevyhnutné veľké množstvo foriem a odlišností v každej krajine, v každom národe a vo vnútri aj medzi jednotlivými triedami a skupinami obyvateľstva.

Pravda, uvedená definícia nie je a ani nemôže byť dokonale vyčerpávajúca tak, aby postihla všetky stránky procesu kultúrnej revolúcie. Ďalšia diskusia o otázke a ďalšie skúmanie problému kultúrnej revolúcie iste prinesie ďalšie a hlbšie závery. Konečne definícia nie je podstatou veci, predovšetkým ide o správne vytýčenie a vykonávanie úloh kultúrnej revolúcie a to žiadna definícia ešte nevyriešila.

V ďalšej časti svojej práce sa chcem zastaviť ešte pri niektorých iných otázkach kultúrnej revolúcie, prípadne v tej súvislosti sa zaoberať aj niektorými inými otázkami, ktoré definícia bez predošlého rozboru iba konštatuje. Dúfam, že metodika takéhoto postupu neohrozí vážnejším spôsobom správnosť jednotlivých záverov.

2. Postavenie kultúrnej revolúcie v procese socialistickej výstavby

Kultúrna revolúcia je nesporne dôležitá súčasť celého procesu socialistickej výstavby. Je preto potrebné zamyslieť sa nad tým, ako vymedziť jej miesto v tomto procese, osobitne potom vo vzťahu k jednotlivým iným procesom, ktoré sú tiež súčasťou socialistickej výstavby, vo vzťahu k industrializácii, ku kolektivizácii, aký je jej vzťah k vyriešeniu roľníckej otázky a národnostnej otázky. Tým, že vymedzíme jej vzťah k ostatným procesom socialistickej výstavby, z určitej časti aj odpovedáme na otázku nevyhnutnosti kultúrnej revolúcie v celom procese socialistickej výstavby.

Je nesporne a nepovažujem to za potrebné nijako osobitne dokazovať, že bez silnej materiálnej základne by vôbec nebolo možné proces kultúrnej revolúcie uskutočňovať. Tým je dané aj to, že vyriešenie úloh industrializácie a kolektivizácie, zvýšenie výroby a produktivity práce patrí nesporne k predpokladom kultúrnej revolúcie. V tomto zmysle je proces kultúrnej revolúcie priamo závislý od výsledkov industrializácie a kolektivizácie, množstvo investícií a nákladov na kultúru, kultúrny rozvoj sú nevyhnutne závislé od priority a stupňa vyspelosti výrobných oblastí. Ak by táto priorita neexistovala, nebolo by možné ani len uvažovať o plnom rozvoji kultúry a o väčšom rozširovaní kultúry.

Tento stav má však súčasne aj svoju druhú stránku. Ak by nebol kultúrny rozvoj dostatočný, ak by napr. nebol dostatok všestranne vzdelanej inteligencie, ak by robotnícka trieda nezvyšovala neustále svoju kultúru, svoje vedomosti a znalosti, ak by roľníci nepostupovali vo svojich odborných znalostiach a politickom uvedomení, potom by ani proces industrializácie a kolektivizácie nemohol mať predpokladané výsledky a úspechy.

Preto keď tempo industrializácie nezodpovedá možnostiam daným v tom ktorom štáte, potom príčiny takéhoto stavu treba hľadať okrem iného aj v nedostatočne rozvíjanej a uplatňovanej kultúrnej činnosti, pričom mám na mysli rozvoj celej kultúry, všetkých jej stránok. Obidve stránky procesu, plnenie hospodárskych úloh a úloh kultúrnej revolúcie sú spolu nerozlučne späté, pričom stupeň, intenzita a ich vzájomný pomer musí určovať okrem politických a ekonomických momentov, ako je napríklad potreba obranyschopnosti krajiny a podobne, vzájomný vzťah medzi obidvoma skupinami. Vzťah, ktorý bol vytvorený predošlou kapitalistickou spoločnosťou a ktorý socialistická spoločnosť prebrala v hotovej forme. Isteže tento vzťah bude iný medzi hospodárskymi a kultúrnymi úlohami v krajine málo vyvinutej

a v porovnaní s tým v krajine značne vyvinutej. V podstate tu vedľa seba pôsobia dve línie vzťahov. Prvá línia je vzťah objektívnych, ekonomických vzťahov a stavu celej kultúry, druhá línia je vzťah politiky strany v oblasti výroby a oblasti kultúry.

Proces kultúrnej revolúcie ovplyvňujú teda daja činitelia. Na jednej strane objektívny stav spoločenských vzťahov a stav kultúry, čo samo osebe nie vždy vo všetkých smeroch musí pozitívne napomáhať proces kultúrnej revolúcie a môže niekedy pôsobiť aj retardácie, na druhej strane uvedomelá a o vedu sa opierajúca politika, ktorá je vždy vedená snahou o pozitívny rozvoj kultúry, no jej objektívny dosah môže v určitých oblastiach kultúrneho rozvoja mať negatívny vplyv aj za tých okolností, že predpokladaný cieľ kultúrnej politiky vychádzal zo správneho zamerania.

Preto pri posudzovaní procesu kultúrnej revolúcie treba mať vždy na zreteli obidve stránky tohto pôsobenia, ich predošlý vzťah a ich súčasné pôsobenie. Treba prísne odlišovať od seba správne subjektívne úsilie od negatívne pôsobiaceho objektívneho výsledku tohto vzájomného pôsobenia a prelínania objektívnych a subjektívnych stránok.

Veľmi dôležitý pre prebiehajúci proces kultúrnej revolúcie je vzťah úloh kultúrnej revolúcie k úlohám kolektivizácie, vzťah obidvoch procesov. O tomto vzťahu hovoril už v podstate Lenin vo svojej práci *O družstevníctve*. Lenin tu vychádzal z ruských pomerov, keď ukazuje, že úplné združštenie nie je možné bez vysokej kultúrnej úrovne roľníkov, bez celej kultúrnej revolúcie.

Vždy, pravda, bolo u Lenina vidieť, že všetky procesy, proces kultúrnej revolúcie, združštenovania, vytvárania materiálnej základne nechápal ako procesy oddelené od seba veľkou historickou čiarou, ako procesy oddelené od seba v pojmách odlišných cieľov a zamerania. Naopak, Lenin tieto procesy chápal ako vzájomne sa podmieňajúce, spolu nerozlučne súvisiace. Ak by sa jeden z týchto procesov neuskutočňoval správne, nemohlo by dôjsť ani k správne uskutočňovaniu procesu druhého. Lenin nikdy nechápal ani len jeden z týchto procesov ako samoučelný, ktorý by mal svoje vlastné ciele od ostatných úloh nezávislé, ale vždy videl pred sebou jediný cieľ všetkých vzájomne sa ovplyvňujúcich procesov.

Uvediem len jeden citát, aby som ukázal, ako Lenin veľmi dobre chápal zložitosť kultúrnych úloh, keď písal: „Kultúrnu úlohu nemožno riešiť tak rýchlo ako úlohy politické a vojenské. Treba pochopiť, že podmienky napredovania sú teraz iné. Politicky možno zvíťaziť v období zostrenej krízy za niekoľko týždňov. Vo vojne možno zvíťaziť za niekoľko mesiacov, ale na poli kultúrnom nemožno zvíťaziť za taký čas, pre samu podstatu veci je tu potrebný dlhší čas a je potrebné prispôbiť sa tejto dlhšej lehote, plánovať svoju prácu, byť nanajvýš vytrvalý a húževnatý a systematický. Bez týchto vlastností nemožno ani len pristúpiť k politickej osvete.“ (L e n i n, *Spisy* 33, 62, slovenské vydanie.)

Jedna stránka vzťahu, ktorý sme riešili, je teda úplná neodlučiteľnosť, úplná jednota všetkých procesov socialistickej výstavby, druhá stránka je špecifickosť podmienok každého z týchto procesov, ako to ukazuje Lenin, keď porovnáva vedľa seba politické, vojenské a kultúrne úlohy. Od pochopenia týchto vzťahov plne závisí stupeň úspechu uskutočnenia kultúrnej revolúcie.

Ostáva nám ešte otázka vzťahu vyriešenia národnostnej otázky ku kultúrnej revolúcii. Všimnime si v tejto súvislosti názor, ktorý podáva Mikuláš Bakoš. Píše: „Praktické vyriešenie národnostnej otázky politikou socialistickeho štátu je pritom základnou podmienkou pre uskutočnenie kultúrnej revolúcie, ktorá umožňuje roz-

vinutie spoločenskej aktivity a tvorivej iniciatívy miliónových nás pracujúceho ľudu národov, oslobodených socialistickou revolúciou.“ (M. B a k o š, *Stalin a umenie*, 49.)

To je správne vystihnutie jednej stránky tohto vzťahu, ku ktorému sa autor znova vracia v závere príslušnej kapitoly. Je to však len jedna stránka. Práve tak je vyriešenie úloh kultúrnej revolúcie nezbytnou podmienkou úplného vyriešenia národnostnej otázky.

Zdôrazňovanie dvojstrannosti vplyvu kultúrnej revolúcie so všetkými ostatnými procesmi a úlohami socialistickej výstavby pochopiteľne nemôže azda viesť k popieraniam prvotnosti politických a hospodárskych úloh. Táto prvotnosť sa však niekedy sponštuje a zjednodušuje. To som aj chcel v tejto časti článku ukázať.

3. Predpoklady kultúrnej revolúcie

Odpoveď na tento problém je v podstate už obsiahnutá v predošlej časti. Bez uchopenia politickej moci robotníckou triedou, bez vytvorenia diktatúry proletariátu, bez vedenia komunistickou stranou, bez neustáleho vytvárania materiálnych zariadení by nebolo možné ani len začať akúkoľvek kultúrnu revolúciu. To pokladám za samozrejmé a už omnoho skôr inými dokázané a v praxi overené. V tomto článku si nekladím za cieľ to znovu dokazovať. Bolo to viac razy aj teoreticky aj prakticky vyriešené.

V tejto súvislosti panoval a niekde ešte azda aj panuje rozšírený názor, že najskôr treba dosiahnuť určitú úroveň kultúry, mať k dispozícii určité množstvo ľudí, vedúcich kádrov, kultúrnych kádrov a až potom možno pristúpiť k prevzatiu politickej moci a k uskutočňovaniu prechodu k socialistickej spoločnosti.

Tento názor, ktorého známym hľasateľom v našej republike bol okrem iných aj Masaryk, „zahúdal“ na niektoré okolnosti. Že totiž vytvorenie vhodných objektívnych podmienok pre prevzatie politickej moci proletariátom v podstate vôbec nezávisí od kultúrnej pripravenosti proletariátu budovať socialistickú spoločnosť, ale od politickej pripravenosti proletariátu, ktorá v tomto prípade musí byť podmienená takou kultúrnou pripravenosťou, akú si takíto teoretici predstavujú.

Potom je tu ešte druhá okolnosť. Kultúrna pripravenosť proletariátu na prevzatie politickej moci v štáte a na socialistickú výstavbu sa vytvára v období kapitalistickej spoločnosti. V tom prípade, že by bola závislá od dobrej vôle buržoáznej spoločnosti, neuskutočnila by sa nikdy. Kultúrna pripravenosť proletariátu je závislá výhradne len priamo od proletariátu a ten má neporovnateľne lepšie podmienky na jej realizáciu v čase, keď má v rukách politickú a hospodársku moc v štáte, ako v čase, keď musí od vládnucej buržoázie namáhavo vybojovávať len sebamenešiu podmienku na zlepšenie svojho životného postavenia.

Nepokladám za zvlášť dôležité zaoberať sa hlbšie touto otázkou jednak preto, že sama prax už dokázala, ktorý názor je správnejší, jednak aj preto, že nesprávne teórie stratili už pre svoje pôsobenie v tejto otázke pole pôsobnosti u nás, stratili na aktuálnosti.

Chcem sa však krátko zastaviť pri jednej otázke predpokladov kultúrnej revolúcie. Táto otázka je správne vytýčenie a uskutočňovanie kultúrnej politiky. Ak existujú všetky objektívne podmienky pre začatie procesu kultúrnej revolúcie, len čo začali pôsobiť všetky stránky pozitívneho aj negatívneho charakteru, ktoré ovplyvňujú proces kultúrnej revolúcie, potom začína hrať významnú úlohu kultúrna politika, ktorú usmerňuje a vykonáva strana a štát v období socialistickej výstavby.

Výsledky a úspechy kultúrnej politiky pochopiteľne závisia od znalosti všetkých

objektívnych podmienok pre proces kultúrnej revolúcie, od toho, ako tieto znalosti vieme využívať, ako vieme rešpektovať objektívne podmienky, ako uplatňujeme známe spoločenské zákony, ako správne vyriešime základné vzťahy, ktoré existujú medzi politickými, materiálnymi, sociálnymi a kultúrnymi úlohami. Pritom však neexistuje v podstate nijaký všeobecný návod pre uskutočňovanie kultúrnej politiky, ale výsledky kultúrnej politiky závisia od všestrannej a hlbkej znalosti špecifických podmienok v tom alebo onom štáte, v jeho vnútri v tom alebo onom národe a potom vo vnútri jednotlivých národov alebo štátov v tej alebo onej sociálnej skupine obyvateľstva.

Socialistický štát, ktorý jediný prináša úplne odstránenie a rozbitie všetkých predošlých prekážok a hraníc, obmedzení a predsudkov, musí sa súčasne vyhnúť akejkoľvek nivelizácii. To platí vo zvýšenej miere v kultúrnej politike. Čo je správne ako celoštátna línia, musí byť presne špecifikované pre každý národ vo vnútri tohto štátu, čo je správne ako politická línia, musí byť vo vnútri štátu aj presne špecifikované v pomere k jednotlivým sociálnym skupinám obyvateľstva, k jednotlivým triedam. Na tento fakt sa niekedy v praxi zabúda a následky takejto chyby sa v procese kultúrnej revolúcie ťažko prekonávajú.

Vážnym rozporom v uskutočňovaní kultúrnej politiky môže byť rozpor vznikajúci medzi správnou politickou líniou v kultúrnej politike a nesprávnym výkladom tejto politiky, predovšetkým nesprávnym uskutočňovaním a konkretizáciou tejto politiky. Som toho názoru, že tento rozpor vznikal aj u nás a bol v procese kultúrnej revolúcie v našej republike jednou z najvážnejších hamoviek a v istom zmysle bol aj jednou z podmienok pre nesprávne subjektívne názory časti inteligencie v poslednom čase. Tým, pravda, nechcem tvrdiť, že je všetko vysvetľujúcou príčinou, ale nebolo by správne nevšimnúť si tento rozdiel.

Princípy politiky strany, hlavné zásady kultúrnej politiky a vôbec celá línia v oblasti riadenia kultúrnej revolúcie nemôžu byť práve pre onú zložitú problematiku vyjadrené vždy v konkrétnych číslach, v smerniciach, ktoré by vopred znemožňovali dvojaký výklad. To, pravda, prináša so sebou vždy isté nebezpečenstvo omylov a chýb pri uskutočňovaní kultúrnej politiky. K riadeniu a uskutočňovaniu procesu kultúrnej revolúcie treba veľa trpezlivosti, húževnatosti, vytrvalosti a systematickosti, ako to učil Lenin, nielen pre plánovanie práce, vytyčovanie úloh, ale aj pre uskutočňovanie týchto úloh a pre nápravu chýb, ktoré v takomto zložitom procese takmer nevyhnutne vznikajú. Vyžaduje si to aj veľkú dôveru v ľudí, vzájomnú dôveru a pochopenie.

Zložitý problém kultúrnej politiky, jej správneho riadenia je spájanie marxistickej zásadovosti a straníckosti s trpezlivosťou pri odstraňovaní vplyvov minulosti a aj prítomnosti. Celá vec sa totiž začína komplikovať tam, kde ide o uplatnenie politiky priamo voči jednotlivým ľuďom. Tu treba veľmi vážne brať na zreteľ také momenty, ako je rozdielna politická vyspelosť, rozdielny politický vývin, odlišný charakter, vek, zamestnanie a ďalšie špecifické črty. Práve v takomto prípade, keď sa pristupuje k jednotlivcom, a koniec koncov celú kultúrnu politiku nemožno robiť inakšie ako so zreteľom na každú osobnosť, vzniká problém konkrétneho uskutočňovania všeobecne správnej politickej línie. Na to neexistujú predpisy ani pokyny, ani smernice. To závisí v podstate iba od stupňa vyspelosti, politickej a kultúrnej zrelosti toho, kto túto politiku robí.

Ak teda máme uzavrieť otázku uskutočňovania kultúrnej politiky ako jedného z predpokladov realizácie procesu kultúrnej revolúcie, treba vidieť podstatu otázky v spojení základných úloh a princípov so znalosťou ľudí a ich života.

Naskytá sa nám otázka, či proces kultúrnej revolúcie prebieha na základe existujúcich vzťahov ako objektívny proces alebo je to len subjektívne vyvolaný proces? Ak platí prvý názor, pôsobia tu iba všeobecné spoločenské zákonitosti alebo sa vyznačuje aj vlastnými zákonitosťami?

Odpoveď na niektoré tieto otázky som sa pokúsil naznačiť už v predošlých statiach. Myslím, že nie je potrebné dokazovať, že v každom prípade, či už ide o proces vyvolaný objektívnymi okolnosťami, či subjektívnymi želaniami, tento proces je ovplyvňovaný všeobecne platnými spoločenskými zákonitosťami. Túto otázku pokladám v podstate za vopred vyriešenú v iných prácach povolanejších autorov.

Je teda proces kultúrnej revolúcie proces vyvolaný iba objektívne pôsobiacimi vzťahmi alebo je to iba subjektívne vyvolaný proces? Pre prvé tvrdenie nezvratne svedčí všeobecne platná téza o vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia, dokázaná už tvorcami marxistickej filozofie. Jej znovureprodukovanie nepokladám preto za potrebné. Stačí však pôsobenie tohto vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia na to, aby proces kultúrnej revolúcie prebiehal sám osebe v správnom smere? Stačí to na to, aby proces kultúrnej revolúcie prebiehal v takom tempe, ako to zodpovedá potrebám spoločenského vývinu a socialistického budovania? Na obidve otázky nemožno odpovedať inak ako záporne. Táto okolnosť vyvoláva nevyhnutnosť existencie subjektívneho vplyvu na uskutočňovanie procesu kultúrnej revolúcie. Je teda zrejme, že proces kultúrnej revolúcie, aby mohol splniť svoj účel, aby prebehol tak, ako prebehnúť má, musí byť nezbytné takým procesom, ktorý je výsledkom pôsobenia tak všetkých objektívnych okolností, ako aj subjektívneho ovplyvňovania, ktoré proces usmerňuje a urýchľuje.

Vnútorou tendenciou, červenou niťou tohto celého procesu je vzájomné ovplyvňovanie na jednej strane celou kultúrnou minulosťou a jej pozitívnymi a aj negatívnymi stránkami, celým súčasným stavom kapitalistickej kultúry, jej pokrokovými a aj reakčnými tendenciami, čo v podstate existuje alebo sa vytvára bez zásahu subjektívneho činiteľa v socialistickom štáte, a na druhej strane ekonomickými, politickými a kultúrnymi potrebami socialistického štátu. Z tohto obojstranného stretávania, hľadania, ovplyvňovania, zo vzájomného boja a súčasne v istom smere aj nevyhnutnej spolupráce a pomoci sa vytvára a rodí nová kultúra. Som toho názoru, že toto je to špecifické, čo v procese kultúrnej revolúcie rozhoduje o tom, ako bude tento proces prebiehať. Je pochopiteľné, že treba brať tu do úvahy všeobecne pôsobiace spoločenské zákonitosti a vzťahy, o ktorých som hovoril v predošlých častiach tejto práce. Socialistická kultúra si sama nemôže nijako povedať, že tak a tak budú vyzerat v budúcnosti jej diela, ale možno povedať, že socialistická kultúra bude výsledkom procesu tohto stretnutia a ovplyvňovania. V kultúre minulosti, nech ju už vytvorila akákoľvek spoločenská epocha, nemožno viesť presnú čiaru, odkiaľ až pokiaľ ide pokroková a odkiaľ reakčná línia. Sú, pravda, diela a umelci, kde možno viesť takúto presnú čiaru, no v mnohých prípadoch by nájdenie takejto čiary bolo možno stotožniť s len veľmi nerovne prebiehajúcou čiarou. A predsa vyhľadanie takejto čiary je jedným z najdôležitejších predpokladov vytvorenia správneho vzťahu k celej kultúrnej minulosti a k čerpaniu odkazu z tejto minulosti pre vytváranie socialistickej kultúry.

V minulosti boli tu najrôznejšie tendencie. Niektoré z nich sa vyskytujú aj teraz. Boli pokusy proletkultovcov o okamžité vytvorenie proletárskej kultúry a museli

nevyhnutne stroskotať. Boli a aj sú pokusy o vytvorenie kultúry mimo potrieb spoločnosti a aj takéto pokusy musia stroskotať. Proces vytvárania socialistickej kultúry je jedným z najzložitejších procesov vôbec. Je možné a pravdepodobné, že takýto proces bude trvať dlhšie ako proces uskutočnenia socialistickej výstavby. Socialistická kultúra sa totiž ešte nevytvorila tým, že sa kapitalistický obsah kultúry prestal v socialistickej štáte verejne prejavovať. Nesporné je, že v období dokončenia socialistickej výstavby získava socialistická kultúra rozhodujúcu prevahu, no proces jej utvárania, ďalšieho formovania a aj jej plného preniknutia medzi ľud sa končí neskoršie.

Osobitný problém procesu kultúrnej revolúcie je vzťah socialistickej kultúry k súčasnej kultúre v kapitalistických štátoch. Kapitalistická kultúra sa napriek tomu, že sa najrôznejším spôsobom deformuje, neprestáva vyvíjať, hoci niekedy len v určitých svojich oblastiach. Socialistická kultúrna revolúcia, ktorá si je vedomá faktu deformácie kapitalistickej kultúry, nemôže sa vyvíjať izolovane od súčasnej kapitalistickej kultúry, nemôže sa pred ňou nepriedušne uzavrieť, nebrať ju vôbec do úvahy, nepoznávať ju. Tejto chybe sme prepadli v podstate len na pomerne krátky čas a teraz ju naprávame. Vzájomné pôsobenie socialistickej kultúry a kultúry v súčasných kapitalistických krajinách pri správnom usmerňovaní môže mať jeden z rozhodujúcich vplyvov na utváranie svetovej verejnej mienky, na rast vedomia ľudu kapitalistických a závislých krajín. V tomto smere sa ešte zďaleka nevyužili všetky možnosti, ktoré by si takéto vzájomné pôsobenie vyžadovalo a aj umožňuje. Socialistická kultúra môže v tomto smere využiť oveľa širšie bohatstvo foriem, hlbšie poznať mentalitu človeka kapitalistického sveta, vyvarovať sa nebezpečenstva izolovanosti, sektárstva a schematizmu, na druhej strane môže pôsobiť svojou pravdivosťou, tým, že je schopná dať ľudu perspektívy, vieru v život, optimizmus, ukázať správny smer.

Proces kultúrnej revolúcie musí byť nevyhnutne ovplyvňovaný potrebami a záujmami socialistickej spoločnosti. Tento fakt v podstate vyvoláva potrebu urýchlenia tempa procesu kultúrnej revolúcie. Táto potreba vyvoláva u niektorých ľudí falošnú predstavu o tom, že o tomto tempe rozhodujú iba také faktory, ako napr. množstvo ideových prostriedkov pôsobiacich na vedomie človeka. Sú toho názoru, že ak sa zavedie maximálny počet najrôznejších prednášok, názorných pomôcok a pod., úspech prevýchovy musí byť zaručený. Doterajší vývin svedčí, že to tak nie je. Je nesporné, že proces kultúrnej revolúcie nemôže trvať celé stáročia. O jeho tempe nerozhoduje však iba množstvo pôsobiacich prostriedkov, ale predovšetkým ich kvalita, pravdivosť a presvedčivosť, správny prístup v ľuďom.

Ak chceme otázku zákonitosti kultúrnej revolúcie uzavrieť, možno povedať, že proces kultúrnej revolúcie je výsledkom vzájomného pôsobenia objektívnych a subjektívnych činiteľov, pričom subjektívny činiteľ hrá tu úlohu usmerňovateľa a urýchľovateľa, bez ktorého pôsobenia by sa proces kultúrnej revolúcie mohol dostať do slepej uličky. Subjektívny činiteľ musí však nevyhnutne rešpektovať objektívne pôsobiace faktory aj za tých okolností, že to zdanlivo nezodpovedá bezprostredným záujmom a potrebám.

5. Kritérium stupňa vývinu kultúrnej revolúcie

Pri hodnotení doterajších výsledkov vývinu kultúrnej revolúcie sa nevyhnutne musí vynoriť otázka, čo je kritérium stupňa vývinu kultúrnej revolúcie.

Doteraz najbežnejším zvykom bolo a často aj je, keď sa hodnotia výsledky rastu

kultúry a kultúrnosti u nás, že sa uvádza väčší počet čísiel o raste počtu vydaných kníh, o raste divadiel, kín, o raste návštevnosti v nich, o úspechoch vo výstavbe škôl a rozširovaní školskej dochádzky a pod. Tieto čísla sú nesporne veľmi dôležitý činiteľ. Bez ich znalosti a využitia nie je možné ani len jedno porovnanie s minulosťou. Sú významným dokladom o úspechoch kultúrnej revolúcie.

Potom nám však vznikne otázka. Tieto čísla sú veľmi dôležité pre porovnanie vo vnútri jednej krajiny. Čo však, ak sa podobná návštevnosť kín, divadiel, rast škôl a školskej dochádzky porovnáva medzi dvoma kultúrne značne odlišnými krajinami.

To, čo pre jednu krajinu môže znamenať nesmierne vynikajúci výsledok, to pre druhú krajinu znamená ešte fakt obdobia existencie kapitalizmu.

Iste je, že kritériom stupňa vývinu nemôžu teda byť čísla samé osebe, bez ostatných kritérií. Bude potrebné brať do úvahy odlišnosti v kultúrnom vývine štátov, ktoré boli za kapitalizmu značne zaostalé a ktoré boli v rámci možnosti kapitalistického štátu pomerne vyspelé. To však nijako nemôže znamenať, že nie je potrebné uskutočňovať v týchto krajinách kultúrnu revolúciu alebo azda že v kapitalistických, viac vyspelých krajinách sa bude uskutočňovať kultúrna revolúcia s menšou intenzitou a s menšou námahou. To by bolo ohmedzené chápanie úloh a poslania kultúrnej revolúcie. Práve preto, že v procese kultúrnej revolúcie nejde iba a vonkoncom ani nie prevažne o počet novovybudovaných kultúrnych inštitúcií, ale predovšetkým o hlboké a zásadné zmeny vo vedomí ľudí, o to ťažšie môže byť v určitom smere uskutočňovanie kultúrnej revolúcie v priemyselne vyspelejších krajinách. Isteže porovnanie kultúrne odlišných krajín v procese ich kultúrnej revolúcie by bola veľmi zaujímavá otázka. Zatiaľ by však bola viac predmetom špekulácií a úvah o otázke ako zhodnotením stavu, ktorý sa vytvoril.

Vráťme sa však k otázke kritéria stupňa vývinu kultúrnej revolúcie. Kritérium môže byť predovšetkým to, ako hlboko a ako široko si ľud novú kultúru osvojuje, ako sa zbavuje nesprávnych názorov a tradícií, ako rastie jeho kultúrnosť.

Takýto fakt nemožno však vždy vyjadriť iba v číslach, hoci čísla sú istý, dosť významný ukazovateľ. Takýto fakt možno ťažko zmerať, vyjadriť, vypočítať, lebo kultúrna revolúcia je dlhý a namáhavý proces, ktorý často neprináša hmatateľné a zrejme výsledky.

Predsa však existuje isté meradlo pre zmeranie výsledkov kultúrnej revolúcie. Lenin neraz, keď hovoril o osvetovej práci a o niektorých iných úlohách kultúrnej výstavby, toto meradlo uplatňoval a zdôrazňoval. Uvediem jeden z jeho výrokov o tejto otázke: „... výsledky politickej osvety možno merať iba zlepšením hospodárstva.“ (L e n i n, *Spisy* 33, 62.) Pravda, takéto meradlo nemožno vulgarizovať. Neznamená to, že keď v určitom závode dosiahli dobré hospodárske výsledky, že je to prejav správne vykonávanej osvety. Lenin tu má na mysli nesporne celoštátne meradlo.

Nie je vylúčené, že by bolo možné vyjadriť a nájsť aj iné kritériá, aj iné meradlá pre vystihnutie stupňa vývinu kultúrnej revolúcie. Možno vidieť celý rad prejavov politickej vyspelosti ľudu v konkrétnych politických činoch. Dôležitý faktor je aj celková náročnosť na životnú úroveň. Významným prejavom kultúrnosti je celý spôsob života ľudí, vytváranie ich osobných vzťahov, morálka a ďalší činitelia.

Ich celkový súhrn sa dá vyjadriť v určitých ukazovateľoch. Aj to sa dá použiť pre zmeranie stupňa vývinu kultúrnej revolúcie.

Celkove otázku nájdenia kritéria pre zmeranie stupňa vývinu kultúrnej revolúcie nepokladám tým však za uzatvorenú a bude iste treba nad celou vecou ďalej uvažovať a skúmať ďalšie možnosti.

Uvedená práca by sa mala stať viac-menej ujasňovacou prácou pre napísanie väčšej štúdie o otázkach kultúrnej revolúcie v ČSR. Vzhľadom na to, že doteraz prakticky chýba akákoľvek teoretická literatúra o tejto otázke, nemohla sa táto práca stať ničím iným ako len pokusom o ujasnenie a nastolenie celého radu všeobecných otázok a pojmov, chýba tu však nesporne preskúmanie najvšeobecnejších vzťahov.

Nemôžem si preto robiť v tejto práci nárok na neomylnosť, na jedine správne závery a sledujem tým iba akýsi začiatok ďalšej práce. Ak by celá práca nespĺnila iný účel než to, že by sa mohla stať istým, aspoň len čiastočným podkladom pre ďalšiu diskusiu a výmenu názorov na niektoré otázky, som presvedčený, že práca by mohla splniť takto svoj účel.

Problémy kultúrnej revolúcie, jej jednotlivé otázky praktického charakteru zostávajú aj naďalej otvorené, k ich riešeniu nemožno však pristúpiť bez ujasnenia najvšeobecnejších otázok kultúrnej revolúcie.

Celá práca okolo problémov kultúrnej revolúcie sa zďaleka nemôže obmedziť na plané teoretizovanie okolo tejto otázky. Doteraz však v tejto otázke teória chýba. Teoretická práca v oblasti otázok kultúrnej revolúcie môže však veľmi významne pomôcť pri riešení otázok, pri riešení praktických úloh. Takýchto praktických problémov je tu v súčasnom období viac, ako možno teraz zvládnuť. Dúfajme len, že ďalšie obdobie bude oveľa bohatšie na teoretický prínos k riešeniu praktických úloh kultúrnej revolúcie.

J. Škaloud

OTÁZKY DEJÍN FILOZOFIE V PRÁCACH G. V. PLECHANOVA

Člen korešpondent AV SSSR

M. T. JOVČUK

V literárnom dedičstve Plechanova majú veľký význam jeho práce a výroky o otázkach dejín filozofie. Okruh problémov, o ktoré sa Plechanov zaujímal v oblasti dejín filozofie, je neobyčajne široký; zaherajú ohromné pole dejín ľudského myslenia — od vzniku animistických predstáv v prvotnopospolnej spoločnosti, po buržoázne filozofické náuky 20. storočia (novokantovstvo, machizmus, pragmatizmus, učenie Croceho, masarykizmus a i.). Plechanov študoval aj najrozličnejšie prúdy v sociologickom myslení od náhľadov Aristotela až po sociálne „teórie“ imperialistickej buržoázie (Stammler, Struve a i.).

Peru Plechanova patria mnohé práce venované dejinám filozofického myslenia a tesne späté s úlohami ideovo-politického boja proti nepriateľom marxizmu. Zvlášť veľký význam pre dejiny filozofie majú jeho práce *K otázke vývinu marxistického náhľadu na dejiny*, *K šesťdesiatemu výročiu Heglovej smrti*, *Augustin Thierry a materialistické chápanie dejín*, *Príspevky k dejinám materializmu*, *Niekoľko slov na obranu ekonomického materializmu*, úvod a poznámky k prekladu Engelsovej knihy *Ludwig Feuerbach . . .*, *Prvé fázy učenia o triednom boji*, *Základné otázky marxizmu* a i. Dejínám filozofického a spoločensko-politického myslenia v Rusku sú venované: dôkladný výskum a rad článkov o N. G. Černyševskom, práce o V. G. Bielinskom, A. I. Hercenovi, články o N. A. Dobroľubovovi, P. J. Čadajevovi, dekabristoch, slova-